

6. Sadovskiy, O., Andrieieva, O. (2015). Analiz peredumov rozrobky` tehnologiyi formuvannya rekreacijnoyi kul`tury` students`koyi molodi. Molodizhny`j naukovy`j visny`k Sxidnoyevropejs`kogo nacional`nogo univerty`tetu imeni Lesi Ukrayinky`, 15, 31–35.

7. Hakman, A., Andrieieva, O., Bezverkhnia, H., Moskalenko, N., Tsybul'ska, V., Osadchenko, T., Filak, Y. (2020). Dynamics of the physical fitness and circumference sizes of body parts as a motivation for self-improvement and self-control in students. Journal of Physical Education and Sport, 20(1), 116–122. <https://doi.org/10.7752/jpes.2020.01015>

8. Imas, YV ; Dutchak, MV ; Andrieieva, OV, Kashuba, VO Kensytska, IL, Sadovskiy, OO (2018) Modern approaches to the problem of values' formation of students' healthy lifestyle in the course of physical training PHYSICAL EDUCATION OF STUDENTS. Volume: 22 . Issue: 4 Pages: 182-189 DOI: 10.15561/20755279.2018.0403

9. Orikhovska, A., Andrieieva, O., Kashuba, V., Lazariieva, O., Lytvynenko, Yu., Kyrychenko, V., Arefyiev, V., & Khrypko, I. (2020). Social Integration of Hearing-Impaired Students by Means of Health-Enhancing and Recreational Activities. Teoriâ ta Metodika Fizičnogo Vihovannâ, 20(2), 86-94. <https://doi.org/10.17309/tmfv.2020.2.04>

DOI 10.31392/NPU-nc.series 15.2020.8(128).13

Дулібський А.В.

**кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри футболу, докторант**

Львівський державний університет імені І. Боберського, м. Львів

СПОРТИВНИЙ ВІДБІР У ФУТБОЛІ ЯК РАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ПЕДАГОГІЧНОГО ПОШУКУ ОБДАРОВАНИХ ЛЮДЕЙ У ГАЛУЗІ СПОРТУ

У дослідженні зроблена спроба ліквідувати певні прогалини в теорії та практиці детального вивчення і дослідження проблем спортивного відбору футболістів. Глибина розробки даної наукової проблеми у футболі надасть можливість створити науково обґрунтовану систему навчання, тренування, вдосконалення, виховання та розвитку юного і професійного футболіста. Розв'язання цього наукового питання є важливим і для вдосконалення процесу навчання і підготовки висококваліфікованих фахівців з футболу. Зміст і сутність дослідження полягають, перш за все, в пошуку сучасного теоретико-методологічного обґрунтування науково-методичного і практичного забезпечення процесу спортивного відбору і селекції у футболі.

Спортивний відбір – це педагогічний процес пошуку найобдарованіших людей, здатних досягнути високих результатів у певному виді спорту. Спортивний відбір повинен вирішувати завдання виявлення перспективних індивідуумів, які завдяки продуманому процесу навчання, виховання і спортивної підготовки можуть "вирости" у видатних спортсменів.

Спортивний відбір у футболі – це система організаційно-методичних заходів, що складаються з педагогічних, медико-біологічних, фізіологічних, психологічних, соціологічних, генетичних та епігенетичних методів дослідження, на основі яких виявляються здібності та придатність дітей, підлітків, юнаків, молодих людей для гри в футбол. Метою спортивного відбору в футболі є прогнозування можливостей досягнення високих змагальних результатів в оптимальному віці.

Ключові слова: футбол, педагогічний процес, спортивний відбір, здібності, придатність, обдарованість.

Дулібський А.В. Спортивный отбор в футболе как рациональная система педагогического поиска одарённых людей в области спорта. В исследовании предпринята попытка ликвидировать определённые пробелы в теории и практике изучения спортивного отбора футболистов. Разработка данной проблемы имеет важное значение для создания научно обоснованной системы обучения, воспитания, тренировки, совершенствования и развития юного и профессионального футболиста, для процесса подготовки специалистов по футболу, и состоит, прежде всего, в поиске современного теоретико-методологического обоснования научно-методического и практического обеспечения спортивного отбора в футболе.

Спортивный отбор - это педагогический процесс поиска одарённых людей, способных достичь высоких результатов в спорте. Спортивный отбор должен решать задачу выявления перспективных индивидуумов, которые благодаря продуманному процессу обучения, воспитания и спортивной подготовки могут "вырасти" в выдающихся спортсменов.

Спортивный отбор в футболе - это система организационно-методических мероприятий, состоящих из педагогических, медико-биологических, физиологических, психологических, социологических, генетических и эпигенетических методов исследования, на основании которых выявляются способности и пригодность детей, подростков, юношей, молодых людей для игры в футбол. Целью спортивного отбора в футболе является прогнозирование возможностей достижения высоких соревновательных результатов в оптимальном возрасте.

Ключевые слова: футбол, педагогический процесс, спортивный отбор, способности, пригодность, одарённость.

Dulibskyy A. Sports selection in football as a rational system of a pedagogical search talented people in the sports industry. The study attempts to close certain gaps in the theory and practice of studying the sports selection of football players. The development of this problem is important for the creation of a scientifically sound system of education, upbringing,

training, improvement and development of young and professional footballers, for the process of training football specialists, and is, above all, to find a modern theoretical and methodological justification for scientific and methodological and practical support of sports selection in football.

Sports selection is a pedagogical process of finding the most talented people who are able to achieve high results in sports. Sports selection should solve the problem of identifying promising individuals who, thanks to a well-thought-out process of education and training can "grow" in outstanding athletes.

Sports selection in football is a system of organizational and methodological activities consisting of pedagogical, physiological, psychological, sociological, genetic, medical and biological research methods, which reveal the abilities and suitability of children, adolescents, young people to play football. The purpose of sports selection in football is to predict the possibility of achieving high competitive results at the optimal age.

There is a need to join the research of individual development options of each gifted young football player. This can bring closer to solving an important theoretical and practical problem – based on the ratio of age and individual characteristics of the unity of education, upbringing, training and improvement of a gifted child in the football aspect to determine individual and typical options for future football.

Keywords: football, pedagogical process, sports selection, abilities, suitability, aptitude.

Постановка проблеми. Загальні тенденції розвитку сучасної цивілізації містять як прогресивні, так і прикрі регресивні моменти. Такі явища детерміновані тривалими системними злетами або кризами різних масштабів. І це, безперечно, зумовлює як інтенсифікацію класичних, так і пошуки нових засобів розвитку позитивних тенденцій чи подолання кризових явищ, стимулювання людської діяльності у різних сферах, необхідності успішної реалізації наявних ресурсів, насамперед, знань і творчого потенціалу окремої обдарованої людини [10, с. 13, 11, с. 23].

Знання, якими володіє людство, складають основу передбачення. Практика веде до перманентного розширення цих знань. Саме такі процеси відбуваються і в сучасному професійному спорті, зокрема це стосується і найпопулярнішої гри сьогодні – футболу [5, с. 14, 6, с. 22, 7, с. 12].

Футбольна наука, як і наука взагалі, – це, в основному, мистецтво передбачення. Ведучи мову про передбачення, необхідно також мати на увазі його відносний характер. Аналіз майбутніх шляхів розвитку гри в футбол вимагає постійних зусиль, безперервного оволодіння щораз новими і ще новішими умовностями й випадковостями, які реалізуються у футболі, як одній із галузей людської цивілізаційної діяльності [4, с. 33, 5, с. 16, 6, с. 24, 7, с. 14].

Основні положення теорії здібностей і методики спортивного відбору та селекції у футболі дозволяють вважати, що здібності дітей і молодих людей можуть бути досліджені глибше та результативніше, якщо таке вивчення буде проходити одночасно з позицій селекційного відбору і теорії навчання [1, с. 28, 3, с. 32]. Разом з тим, заходи щодо спортивного відбору та селекції не можна відокремлювати від організаційно-методичних основ багаторічної спортивної підготовки, а їх розробка повинна проводитись із застосуванням ефективних інноваційних форм, засобів і методів навчання, виховання, тренування, вдосконалення та розвитку спортсменів [5, с. 18].

Цей процес повинен тривати постійно, адже тривалість та якість спортивного відбору є передумовою успіху, можливістю вдосконалюватися у групі високої спортивної майстерності тим здібним дітям, підліткам, юнакам, молодим людям, котрі дійсно можуть досягти високих результатів у великому спорті. У сучасному мультикультуралізованому і гіпернапруженому за рівнем вимог до всіх сторін підготовленості футбольному середовищі особливо актуальним є виявлення обдарованих, талановитих та максимально перспективних гравців, які здатні досягати найвищих змагальних результатів. Такий футболіст повинен постійно демонструвати високі морфо-функціональні показники, непересічне поєднання комплексу моральних, фізичних і психофізіологічних якостей [1, с. 34, 2, с. 30]. А це трапляється не надто часто навіть при найсприятливішій побудові продуманого процесу спеціалізованого навчання, багаторічного тренування і спортивної підготовки та наявності всіх необхідних типологічних умов для досягнення поставленої змагальної мети.

Проблема ефективного спортивного відбору як юних, так і висококваліфікованих футболістів може бути успішно вирішена тільки на основі тривалих і досконало організованих комплексних наукових пошуків. Правильно підібраний комплекс науково обґрунтованих методів дослідження, що передбачає вивчення різних сторін особистості гравця за допомогою педагогічних, медико-біологічних, фізіологічних, біохімічних, генетичних, психологічних і соціологічних методів надасть можливість виявити спортивну обдарованість і придатність людини до занять футболом [1, с. 36, 2, с. 32].

Природний безсистемний відбір та елементи вибірково-інтуїтивної селекційної роботи, якими досить часто в сучасному українському футболі підмінюється продуманий системний спортивний відбір обдарованих у футбольному аспекті гравців, не дозволяють вирішити проблему навчання, підготовки і розвитку футболіста високої кваліфікації [1, с. 10].

Аналіз літературних джерел. Необхідно дослухатися до думки багатьох авторів [1, с. 2, 2, с.30, 3, с. 34, 4, с. 33, 5, с. 18, 6, с. 31, 7, с. 12, 9, с. 55, 12, с. 68], котрі впевнені, що спортивний відбір - це складний і тривалий педагогічний процес. Вони вважають, що неможливо моментально та відразу оцінити спортивну придатність, якими б досконалими не були методи оцінки. Якщо враховувати динамічний характер придатності та лабільності багатьох важливих для спортивної діяльності характеристик, стає зрозумілою необхідність систематичного доповнення і уточнення початкових оцінок [1, с. 29].

Спираючись на визначення спортивного відбору і футбольної селекції, часові терміни яких прирівнюються до тривалості «спортивного життя» [3, с.31], можна констатувати, що визначення відповідності здібностей спортсмена і особливостей спеціалізовано-освітньої, навчальної, навчально-тренувальної та змагальної діяльності визначається в період комплектування дитячо-юнацьких спеціалізованих спортивних шкіл та продовжується аж до формування професійних клубних і збірних команд з футболу з елементами селекційного процесу [6, с.31, 9, с.35].

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Робота виконувалась згідно Зведеного плану НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2011 – 2015 роки за напрямом "Науково-методичні основи удосконалення системи підготовки

спортсменів у футболі з урахуванням особливостей змагальної діяльності" (номер державної реєстрації – 0111U001722, шифр теми 2.3), а також теми 2.21 "Удосконалення системи підготовки на сучасному етапі розвитку футболу" згідно зі Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2016 - 2020 рр. (номер державної реєстрації 0116U001618).

Мета роботи – теоретичне обґрунтування змісту спортивного відбору в системі багаторічного спеціалізованого навчання та спортивної підготовки у футболі.

Відповідно до мети було окреслено такі **завдання дослідження**:

1. Вивчити та проаналізувати основи спортивного відбору в системі багаторічного спеціалізованого навчання та спортивної підготовки футболістів.

2. Розкрити зміст основних теоретико-методичних понять спортивного відбору в системі багаторічного спеціалізованого навчання та спортивної підготовки футболістів.

Для досягнення поставленої мети й вирішення завдань дослідження використовувались:

- загальнотеоретичні методи, які передбачали впорядкування та систематизацію знань про спортивний відбір у футболі, розробку і обґрунтування теоретико-методичної моделі відбору та селекції у футболі; узагальнення теоретико-методологічних підходів до проблеми спортивного відбору і селекції у футболі, а також системний аналіз проблеми спортивного відбору і селекції у футболі;

- емпіричні методи використовувалися на констатувальному етапі експериментального дослідження і полягали в обсерваційному прямому та опосередкованому спостереженні за навчально-тренувальним процесом і змагальною діяльністю дитячо-юнацьких і професіональних команд з футболу. Крім того, було використано групу діагностичних методів (бесіда, опитування, напівструктуроване інтерв'ю, анкетування, тестування, експертна оцінка) та педагогічний експеримент – для підтвердження ефективності авторської концепції обґрунтування спортивного відбору і селекції у футболі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі спортивного відбору футболістів теоретики і практики великої гри, як правило, використовують такі термінологічні дефініції: задатки, здатність, здібності, схильність, придатність, обдарованість, талант, покликання, унікальність, геніальність. Оскільки дані терміни часто вживаються не зовсім доцільно як синоніми та з елементами підміювання один одного, зробимо спробу детальніше проаналізувати ці аспекти, що тісно переплітаються з проблемами спортивного відбору у футболі. Значні труднощі у визначенні даних понять пов'язані із побутовим, загальноприйнятим, проте не завжди точним трактуванням, а надалі, - і розумінням цих термінів.

Отже, задатки – це вроджені анатомо-фізіологічні та морфо-функціональні особливості людини, генетичні причинно-наслідкові умови розвитку мозку, нервової системи, органів чуттів і руху, складові біологічної основи розвитку особистості, зокрема у спорті вищих досягнень. Якщо у людини відсутні задатки або рівень їх прояву недостатній, то відповідні психофізіологічні властивості людини можуть не розвиватися. Проте у випадку наявності задатків, які є передумовою розвитку здатностей, здібностей, схильності та придатності, такий спортсмен має більше шансів на досягнення успіху у дуже складному виді діяльності, яким, безперечно, є сучасний мультикультуралізований футбол.

Здатність – природне обдарування людини. У тлумачних словниках і енциклопедіях поняття "здатність" трактується як "придатний до чого-небудь, схильний, спритний" [8]. Здатна до чого-небудь людина вміє знайти певний спосіб, впоратися, залагодити певну справу [1, с. 11]. У футболі термін "здатність" характеризує гравця як здатного вийти переможцем із складної ігрової ситуації, зберегти, приміром, м'яч для своєї команди у активній змагальній боротьбі з одним або декількома суперниками. Є у футболі і поняття "здатний здійснити ігрове порушення і отримати покарання". І якщо в одному випадку це ігрове порушення є виправданим (тактичний фол, скажімо, у центрі футбольного поля з метою зриву небезпечної атаки команди суперника), то в іншому – така здатність є абсолютно недоцільною. Як, для прикладу, порушення Правил гри у своєму штрафному майданчику або з небезпекі нанесення травми іншому гравцю на будь-якій ділянці футбольного поля.

Здібності – характеристики людини із певними задатками та здатностями, які є основною умовою успішного виконання певного виду чи роду діяльності. Проте здібності є не тільки вродженими і спадковими, а також й соціально набутими певними якостями у процесі розвитку задатків та здатностей, що формуються внаслідок становлення людини як особистості [1, с. 18].

Вроджене і спадкове – різні в науковому плані, хоча і дуже тотожні, поняття. Народженню дитини передують розвиток у лоні матері. Тому багато особливостей організму дитини, що реалізуються при народженні, виникають під впливом організмів матері та батька, але не є тільки спадковими особливостями. Недаремно побуває і зміцнюється думка про те, що для виховання та підготовки спортсмена високого класу треба, перш за все, займатися вихованням його батьків, які ще не відчували радості батьківства чи материнства.

Віддаючи належне анатомо-фізіологічним особливостям у процесі формування здібностей, не треба вважати, що виключно задатки завжди визначають розвиток здібностей. Не зовсім правильним, на нашу думку, є також уявлення про всесильність виховання і навчання у формуванні здібностей. Прихильники таких концепцій стверджують, що дитина при народженні – це "чиста дощечка", на якій можна "написати" (створити) все, що заманеться. Тобто дана теорія зводиться до того, що всі люди народжуються абсолютно однаковими, тому у кожній особистості можна розвинути певний, в тому числі, і футбольний талант.

Відображенням таких уявлень є відомий афоризм: "Немає поганих учнів, є погані вчителі". Все, мовляв, залежить від педагогічної майстерності вчителя, наставника, тренера, а також відповідної і апробованої в умовах практики методики навчання. Подібні думки фактично відкидають і дискримінують індивідуальні анатомо- і психофізіологічні особливості дітей, підлітків, молодих людей, що, власне, і визначає успішність феномену навчання та виховання. Навіть дуже високий рівень прояву задатків до певного роду занять, що свідчить про природну непересічну обдарованість людини, слугують виключно необхідною основою великих здібностей до занять певним видом діяльності [1, с. 38].

Проблема здібностей – це наявність індивідуальної неповторності людини. Здібності можуть існувати тільки в розвитку і проявляються виключно у процесі конкретної діяльності. Даний процес проходить у боротьбі протиріч. При цьому

неможливо за допомогою однієї, навіть "найвидатнішої" здібності, досягнути успіху в певній сфері діяльності, необхідним є чітко визначене поєднання різноманітних здібностей.

До складу кожної, та зокрема, спортивної здібності, яка сприяє процесу підведення людини до умов придатності щодо виконання певної діяльності, завжди входять конкретні операції чи засоби дії. Проте, основа здібностей – це не засвоєна операція, а ті процеси, за допомогою яких дана операція регулюється, а також висока якість даних процесів.

Оцінка здібностей можлива тільки при співставленні з досягнутим у даному віці рівнем фізичного розвитку. Необхідно враховувати те, що кожен віковий етап має певні, властиві тільки йому особливості фізичного і розумового розвитку дитини, а пізніше – і дорослої людини. Перехід від одного вікового етапу до іншого означає і якісно новий етап формування організму. Це пов'язано з тим, що змінюються внутрішні передумови розвитку, "психологічний клімат" формування здібностей, інтересів, індивідуальних рис особистості.

Так, для юних спортсменів молодшого шкільного віку характерними є особлива готовність засвоювати нові рухи та дії, вивчати незнані до цього часу фізичні вправи, довірлива покійність авторитетові тренера, віра в істинність всього того, чого вчать наставники. В той же час для підлітків характерним є потреба перевірити власні сили, прагнення до самоутвердження, піднесення на неймовірну висоту внутрішньої енергії, критичне ставлення до вчителів, наставників, старших за віком людей. У дорослих спортсменів важливим є прагнення до самовдосконалення, бажання перемагати, самокритичне ставлення до себе і власних досягнень та успіхів.

В часовому вимірі здібності, як правило, мають властивість формуватися нерівномірно. У футболі можна досить часто спостерігати ранній прояв високих спортивних здібностей, хоча є приклади і сповільненого формування здібностей. Іноді такий шлях є перспективнішим, оскільки тривале "дозрівання" забезпечує безболісний перехід до зрілості. Відсутність ранніх високих спортивних досягнень ще не означає, що кращі здібності не виявляться у майбутньому. Приклад відомого футболіста київського "Динамо" Віктора Колотова, який розпочав заняття футболом у 16 років, в 20 – виконав норматив майстра спорту, а через декілька років – майстра спорту міжнародного класу, і був на провідних ролях у клубі та національній збірній своєї країни, є підтвердженням даної тези. Хоча це, з іншого боку, може виглядати і підтвердженням виняткових здібностей цього футболіста [1, с. 29].

Важливою у сучасному футболі є і концепція формування підходу до проблематики спортивних здібностей з точки зору генетичної спадковості. Відомо, що основою спадковості є генетична інформація, яка передається від одного покоління до іншого, наступного. Така генетична інформація у значній мірі визначає ріст і формування організму, його основні пристосувальні реакції на зовнішні та внутрішні впливи, темпи поступального розвитку і становлення людини на різних етапах онтогенезу.

Тренерам і викладачам фізичного виховання повинно бути відомо, що у дитини можна розвинути не кожну якість. Якщо ознаки і властивості особистості, які відносяться до соціальної сфери (працелюбність, наполегливість, розумна впертість на шляху до мети), не тільки можуть виховуватися, але і є важливим об'єктом педагогічного впливу, то психофізіологічна сфера людини є досить консервативною, тобто практично не піддається керованим змінам і впливам процесу виховання. Це пов'язано з тим, що розвиток людини проходить під силою перкусії як соціальних, так і генетичних програм.

Соціальна програма складається із суми знань, які накопичені людством за всю його історію і передаються у процесі навчання. Генетичні фактори визначають потенційні можливості розвитку, які, це треба підкреслити, не можуть "розкритися" без контактів людини із середовищем. Сукупність властивостей особистості людини є результатом взаємодії спадковості та середовища. Тому не можна применшувати ані впливу середовища, ані значення генотипу.

Таким чином, досягнення найвищих спортивних результатів, з однієї сторони, обмежується генотипом, а з іншої – стимулюється умовами навчання, виховання і спортивної підготовки. Саме тут виникає запитання: чого більше у спортивних, зокрема у футбольних, здібностях – вродженого чи набутого?

Спортивні (в даному аспекті – футбольні здібності) визначаються складним комплексом як спадкових, так і зовнішніх факторів. У процесі спортивного відбору важливо враховувати ці обидва прояви впливу на розвиток особистості спортсмена. Розвиток футбольних здібностей може бути максимально ефективним, якщо акценти спортивно-педагогічних впливів на особистість конкретного гравця будуть відповідати позитивним змінам, які є характерними для кожного вікового періоду.

Тому можна з великою часткою впевненості стверджувати, що спортивний відбір і селекцію у футболі необхідно проводити на основі як вроджених, так і набутих ознак розвитку організму дитини чи молодшої людини.

Комплекс психо-фізичних і психо-фізіологічних якостей, які у поєднанні утворюють спортивні здібності, не є однаковими у різних спортсменів. Однакових результатів можна досягнути, використовуючи механізми розвитку футбольних здібностей. Для кожного здібного спортсмена характерним є специфічний "набір (арсенал) складових" спортивного успіху, причому такі компоненти змінюються у процесі професійного футбольного вдосконалення.

Вивчення феномену непересічних футбольних здібностей пов'язана з проблематикою індивідуальних особливостей видатних спортсменів. При цьому, першочергово необхідно брати до уваги індивідуальні прояви і показники природно-біологічного визрівання (біологічний, "паспортний" і на заключних етапах і підетапах відбору та селекції – ще й психологічний вік).

На завершальних етапах спортивного відбору важливим є ще й "психологічний" вік, який не тільки відрізняється від біологічного і "паспортного", але й у певній мірі починає бути домінуючим. Численні дослідження науковців різних країн говорять, що швидкість старіння обумовлюється роботою мозку людини. Поки люди ростуть, вчаться, створюють сім'ї, досягають певних життєвих висот – до тих пір весь організм задіяний у процеси пізнання законів життя та визначення свого місця у світі. Але як тільки все навколо стає людині не зовсім цікаве, як тільки вона перестає задавати собі питання, шукати на них відповіді, пізнавати, починає ізолювати себе від різного роду активності – тут і починається старість. Приходить

відчуття, що все найцікавіше вже в минулому, а в майбутньому нічого важливого вже, на жаль, не відбудеться.

Психологічний вік футболіста на етапах максимальної реалізації індивідуальних можливостей і збереження досягнень – це самовідчуття спортивно обдарованої людини та її самосвідомості, побутова і змагальна поведінка, а також внутрішній стан спортсмена. Разом це суттєво впливає на природно-біологічний вік, і, як наслідок, на здоров'я, стресостійкість, відсутність або наявність травм, соціальну та змагально-ігрову активність та, насамкінець, зовнішній вигляд. Приклад Кріштіано Роналдо, який в 35 років виглядає як на футбольному полі, так і в соціумі, як 20-річний, проте вже зрілий і досвідчений юнак, є показовим та гідним наслідування для багатьох поколінь футболістів.

Щодо придатності як комплексу важливих у футболі характеристик людини, які створюють максимально ефективну можливість виконання певного виду спортивної діяльності, то варто зазначити, що дана дефініція визначається рівнем знань, умінь, навичок, загальними і спортивними здібностями, рисами характеру і темпераменту, особливостями емоційно-вольової сфери, а також певними генетичними ознаками. Поняття придатності передбачає, що людина згідно своїх даних не тільки підходить для певного виду діяльності, але і саме ця діяльність підходить цій людині. Спортивна придатність – це відповідність між індивідом і спортивною діяльністю, взаємне проникнення один в одного та мобілізаційний вплив спортивної діяльності на особистість і особистості на спортивну діяльність.

Однією з важливих дефініцій у процесі спортивного відбору є схильність – міцна орієнтація людини на ефективне виконання певного виду діяльності. Схильність має дуже тісний взаємозв'язок із придатністю, що часто є мотивом і стимулом до виконання даної діяльності. На схильність до занять футболом може впливати ставлення тренера, батьків, друзів, старших чи молодших товаришів, умови, в яких проводяться навчально-тренувальні заняття і змагання тощо.

Обдарованість (рухова (моторна), інтелектуальна, сенсорна, перцептивна, генетична), як високий рівень вроджених задатків, наявності позитивних здатностей, розвитку необхідних здібностей, схильності до даного виду спорту та очевидної придатності, є важливим атрибутом досягнення успіху в сучасному футболі. Обдарованість – це насамперед творче і професійне ставлення до улюбленого фаху (навчально-тренувального процесу, змагань, добового режиму, харчування, відновлення). Специфіка спортивної обдарованості виявляється у тому, що розвиток і максимально ефективний прояв рухових здібностей жорстко обмежений у часі, а можливості компенсації мінімальні.

Проявом рухової обдарованості вважають здатність спортсмена швидко, буквально одразу "схоплювати на льоту", запам'ятовувати і відтворювати у змагальних умовах просту та так звану швидкісну техніку гри з точки зору виконання складно-координаційних ігрових елементів при активній протидії суперника. Рухова обдарованість у футболі – це чітке "закріплення" даних елементів техніко-тактичної майстерності та постійне використання у складних умовах змагальної (ігрової тактико-стратегічної) діяльності. Тобто футбольною обдарованістю можна називати якісне поєднання загальних спортивних і спеціальних футбольних здібностей, від якого залежить можливість досягнення успіху у виконанні певного виду спортивної діяльності. Від обдарованості залежить не стільки спортивний успіх, скільки можливість його досягнення. Крім поєднання здібностей для цього необхідним є володіння необхідними ігровими вміннями та професійними футбольними навичками.

В основі розвитку обдарованої в спортивному аспекті особистості (в даному випадку розглядається футбольна обдарованість) лежить розвиток ігрових здібностей. На певному рівні сформованості ігрових здібностей до певного виду футбольної (ігрової) діяльності виникають і починають розвиватися творчі ігрові здібності. Саме той момент, коли високий рівень ігрових здібностей поєднується з творчими здібностями, характеризує творчий потенціал особистості.

У спортивному житті, а у футболі зокрема, досить часто складається таким чином, що потенціал обдарованої людини так і залишається нерозкритим або розкритим не повній мірі, творчі домагання зі сфери можливого не переходять у сферу серйозних змагальних досягнень. Сьогодні можна стверджувати, що якісний стрибок від розвитку ігрових здібностей до розвитку футбольної обдарованості пов'язаний зі становленням творчої обдарованої у футбольному аспекті особистості. Від того чи властива людині творча спрямованість на досягнення змагального успіху залежить і дієвість розвивальних впливів, зокрема різноманітних навчально-тренувальних і змагальних програм щодо розвитку ігрової творчості.

Футбольний талант – абсолютна придатність людини до даної спортивно-ігрової діяльності, вроджена футбольна обдарованість, яка генетично дарована людині разом з "молоком матері". У спорті вищих досягнень, зокрема у футболі, – це продуманий до найменших деталей та максимально наполегливий навчально-тренувальний процес і, як наслідок, успішна змагальна діяльність. Талант футболіста – це передовсім певний життєвий спортивний аванс, який повинен бути підкріпленим щоденною, кропіткою і не завжди приємною та вдячною важкою роботою над собою. Талант у футболі може бути зреалізованим в умовах надскладної змагальної діяльності тільки через максимальну працелюбність, творчий підхід до навчально-тренувального процесу, адекватний життєвий режим.

Відповідно до результатів багаторічних досліджень і експериментів [1, с. 54, 2, с. 30, 3, с.32] феномен футбольного таланту (а тільки його власник і може серйозно претендувати на провідні позиції в сучасному спорті вищих досягнень) уявляється значно складнішим системно-структурним комплексом, аніж він вважався дотепер. При цьому важливо підкреслити, що негенетичні фактори формування футбольного таланту діють, головним чином, у першому десятилітті життя людини, коли можуть бути або не бути створені умови й можливості для такого формування.

Механізм таланту, думається, є в кожній людині. Його треба тільки розгледіти, підтримати, плекати і розвивати. Механізм таланту, як правило, універсальний. Він може проявитись будь-де, будь-коли, за будь-яких обставин. Механізм таланту включається самостійно, незалежно, мимохіть, мимовільно, сам собою. Талановита людина не шукає завдань – вона знаходить їх самотужки. Завдання, які знайшов талант, як правило, непересічні. Всі ці афористично-постулатні твердження стосуються і футбольного таланту. Варто додати, що механізм футбольного таланту практично непередбачуваний, а його власник вирішує ігрові завдання на футбольному полі тільки і виключно оригінально.

Покликання – складний і маловивчений процес, коли людину до чогось або кудись закликають чи людина сама відчуває, що її тягне до чогось, у певному напрямку. Покликання не може бути одиничним і завершеним фактом, як щось

вроджене або остаточно набуте та визначене. Вважаємо, що якби покликання було статичним процесом чи явищем, його б не існувало взагалі. У такому випадку це був би одиничний акт, схожий на режисерську постанову місії, яку можна або виконати в повному обсязі - і вона завершується, а на її місце приходиться інша, або провалити. Покликання здійснюється інакше, воно постійно повинно себе підтверджувати, розкривати з нових сторін і новими гранями. Єдине, до чого воно закликає - так це до діяльності, створювати себе, ставати людиною. Поняття покликання значно ширше за просту "професійну приналежність" та іноді його не потрібно шукати у великих ідеях чи справах, а у простому виконанні своїх безпосередніх обов'язків. Покликання є умовним містком між талантом і геніальністю.

У сфері футболу є достатньо яскравих прикладів про те, як непересічність таланту було поставлено на службу загальним інтересам колективу. Більшість "трудолюбивих футболістів", непомітних для неозброєного знання і досвідом ока гравців, які виконують так звану "чорнову" роботу на футбольному полі – це і є приклад покликання та посвячення себе загальнокомандним цілям.

Талановита особистість невід'ємно пов'язана з дефініцією унікальності. Унікальність, в перекладі з латинської "унікум", означає щось абсолютно єдине в своєму роді, неповторне. Хибне або перекручене розуміння унікальності людини часто супроводжується помилковим розумінням своєї участі в тому, що відбувається. Помилки виникають через ототожнення унікальності з претензією значимістю, обраністю. Через небажання бути "білою вороною" люди вдають, що не виділяються з загалу і невблаганно змішуються з натовпом, об'єктивно втрачаючи себе. Або навпаки, вдаючи з себе "месію", беруть на себе відповідальність керувати життєвими шляхами інших людей, автоматично знищуючи і себе. Унікальність – це, передовсім, втілення людської здатності до самотворення себе як особистості. У сучасному футболі унікальними гравцями можна вважати представників різних ігрових амплуа, які зробили значний вклад у формування і розвиток певного напрямку гри.

ГЕНІАЛЬНІСТЬ (від латинського "genialis" – властивий генієві, плідний) – найвищий ступінь прояву творчих сил людини, що передбачає вроджену здатність до продуктивної діяльності в певній галузі при універсальності обдарування. Термін "геніальність" вживається як для позначення здатності людини до творчості, так і для оцінки результатів її діяльності. Ця оцінка базується на творчій поведінці індивіда, котра, як глибоко особистісна, стає суспільним надбанням і зумовлює непередбачувані та глибокі зміни в культурі [8, с. 1]. Геніальність у футболі заявляє про себе радикальним розривом із попередніми звичаями, традиціями, настановами, нормами і когнітивними навичками; принципово новим підходом до розв'язання складних ігрових проблем.

Вважається, що у сучасному футболі є невелика кількість геніальних гравців. Серед них першочергово називають Короля футболу бразильського "чарівника" м'яча Едсона Арантеса до Насіменту, званого у світі футболу як Пеле. Ще одним футбольним генієм (тепер – померло) спеціалісти футболу вважають аргентинського "інфант террібле" Дієго Армандо Марадону, який прославився як видатними футбольними досягненнями, так і не зовсім спортивними "подвигами".

Сучасним генієм футболу, "інопланетним" футболістом називають ще одного аргентинця, вихідця з бідних районів міста Росаріо Ліонеля Андреса Мессі Кучіттіні. У спортивному світі він відомий як Ліонель Мессі. Своїми геніальними спортивними досягненнями Ліонель Мессі перевершив всіх попередніх "легенд" футболу.

Сьогодні Ліонель Мессі – шестиразовий володар "Золотого м'яча" і "Золотої бутси", найрезультативніший гравець футбольного клубу "Барселона" та збірної Аргентини, володар 35 командних титулів та 32 особисто-індивідуальних найвищих нагород у футболі, і, без сумніву, найкращий гравець сучасності. Розпочинав він як сором'язливий, проте дуже амбіційний хлопець з дефіцитом гормону росту та слабкими фізичними даними. Вже у юному віці він творив неймовірні ігрові техніко-тактичні дива на футбольному полі та з легкістю обігрував гравців, старших за нього. "Блоха", як прозвали Мессі за невисокі анатомо-морфологічні показники тіла, понад усе мріяв грати у професійний футбол. Заради своєї мети йому довелося емігрувати в Іспанію, розлучитися на певний час з батьками, пройти дорогий і тривалий курс лікування, пережити чимало травм та цькування засобів масової інформації, щоб стати тим, ким він є – найкращим футболістом світу, визнаним генієм сучасного футболу.

Отже, виховання спортсмена високого класу має передбачати не тільки індивідуальний розвиток рухових якостей, але і формування особистості, яка б поєднувала в собі духовне багатство, моральну чистоту, високі інтелектуальні та ігрові якості, творчі здібності та фізичну досконалість.

Висновки.

1. Розробка раціональної науково-обґрунтованої системи спортивного відбору та продуманої селекції футболістів на основі підвищення спортивних досягнень за допомогою інноваційних підходів до організації багаторічного спеціалізованого навчання і спортивної підготовки футболістів уявляється актуальним науковим напрямком. Розвиток даного напрямку спортивної науки дозволить підвищити ефективність підготовки висококваліфікованого окремого гравця, зокрема, і команд, в цілому, в сучасних пандемійних і постпандемійних умовах розвитку футболу.

2. Проблема навчання, виховання, тренування, вдосконалення і розвитку висококваліфікованого в індивідуальному та командному плані футболіста в системі спортивного відбору торкається широкої низки питань організаційного, методичного і науково-практичного характеру. Вона пов'язана з проблемою управління багаторічним спеціалізованим навчанням та спортивною підготовкою футболістів в умовах пандемії і постпандемії.

3. Поєднання адекватної послідовності використання доцільних навчальних, навчально-тренувальних, освітньо-спеціалізованих і змагальних навантажень у процесі багаторічного спеціалізованого навчання та спортивної підготовки футболістів чітко визначеного віку є вимогою проведення ефективного спортивного відбору та селекції у сучасному футболі.

Перспективи подальших досліджень полягають у науковому пошуку розв'язання завдань спортивного відбору та селекції у футболі, деякі з котрих в концептуальній системі багаторічного спеціалізованого навчання і спортивної підготовки футболістів змістовно залишаються маловивченими або зовсім не вивченими.

Література

1. Дулібський А. Спортивний відбір у футболі / А.В. Дулібський, А.Г. Яценко, В.В.Ніколаєнко // Навчально-методичний посібник. – К., Федерація футболу України, 2003. – 135 с.
2. Дулібський А.В. Повышение эффективности спортивного отбора в футболе. – / А.В. Дулібський // – Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, № 8 / 2010. С. 29 – 33. – Режим доступу: <https://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-08/10davssf.pdf>.
3. Дулібський А. Спортивний відбір у системі багаторічної спеціалізованої освіти футболістів. – / Андрій Дулібський // - Спортивна наука України: Електронне наукове видання. – Львів, 2015. №4 (68). С. 28 - 35. – Режим доступу: <http://sportsscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/340/329>.
4. Дулібський А. Вплив проявів швидкісних якостей футболістів на ефективність виконання стандартних положень [Електронний ресурс] / Дулібський А., Виноградський Б., Хоркавий Б., Колобич О. // Спортивна наука України. – 2016. – № 5 (75). – С. 28 – 39. – Режим доступу: <http://sportsscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/451>.
5. Дулібський А. Структурно-змістові компоненти змагальної діяльності центрального (опорного) півзахисника в сучасному європейському футболі. / Андрій Дулібський, Тарас Завійський, Богдан Виноградський // Спортивна наука України. – 2017. – № 3 (79). – С. 10 – 19. – Режим доступу: <http://sportsscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/606/586>.
6. Дулібський А. Тактико-стратегічні аспекти змагальної діяльності центрального захисника у сучасних оборонних стратегіях гри команд з футболу. / Андрій Дулібський, Андрій Маркович, Богдан Виноградський, Богдан Хоркавий, Олег Колобич, Олександр Огерчук, Ярослав Грисьо // Спортивна наука України. – 2017. – № 5 (81). – С. 22 – 33. – Режим доступу: <http://sportsscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/645/623>.
7. Дулібський А. Тактико-стратегічні закономірності гри флангового і напівфлангового півзахисника-вінгера у футболі. [Електронний ресурс] / Андрій Дулібський, Богдан Виноградський, Олексій Гуцуляк, Віталій Заторський, Роман Павелчак, Андрій Шандор // Спортивна наука України. – 2018. – № 5 (87). – С. 10 – 19. – Режим доступу: <http://sportsscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/783/757>.
8. Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=29072.
9. Зеленцов А.М., Лобановский В.В., Ткачук В.Г., Кондратьев А.И. Тактика и стратегия в футболе. - К.: Здоров'я, 1989. - 192 с.
10. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Колективна монографія за редакцією В.О. Моляко, О.Л. Музики. – К.: Освіта України, видавництво «Рута», 2008. – 320 с.
11. Людина в сучасному світі: колективна монографія; в 3 книгах; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.П.Мельника. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. - 577 с.
12. Шинкарук О. Спадкові та набуті ознаки в процесі спортивного відбору / О. Шинкарук // Спортивна наука та здоров'я людини. - 2019. - № 1(1). – С. 65 - 74. – Режим доступу: <http://reposit.uni-sport.edu.ua/handle/787878787/1883>.

References

1. Dulibskyy, A.V., Yashchenko, A.G. and Nikolaenko, V.V. (2003) "Sports selection in football". Educational and methodical manuscript. - Kyiv, Football Federation of Ukraine. - 135 p.
2. Dulibskyy, A.V. (2010). "Improving the effectiveness of sports selection in football", available at: <https://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-08/10davssf.pdf> (accessed July 21, 2010).
3. Dulibskyy, A.V. (2015). "Sports selection in the system of long-term specialized education of football players", available at: <http://sportsscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/340/329>. (accessed August 28, 2015).
4. Dulibskyy, A.V., Vynohradskyy, B.A., Khorkavyy B.V. and Kolobych O.V. (2016). "Influence of manifestations of speed qualities of football players on efficiency of performance of standard provisions", available at: <http://sportsscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/451> (accessed October 31, 2016).
5. Dulibskyy, A.V. Zaviyskyy T.M. and Vynogradskyy B.A. (2017). "Structural and semantic components of the competitive activity of the central (supporting) midfielder in modern European football", available at: <http://sportsscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/606/586> (accessed June 30, 2017).
6. Dulibskyy, A.V., Markovych, A.M., Vynohradskyy, B.A., Khorkavyy B.V., Kolobych O.V., Ogerchuk O.F. and Hrysiu Ya.A. (2017). "Tactical and strategic aspects of the competitive activities of the central defender in modern defensive strategies of football teams". available at: <http://sportsscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/645/623> (accessed October 31, 2017).
7. Dulibskyy, A.V. Vynohradskyy, B.V., Hutsulyak, O.O., Zatorskyi, V.P., Pavelchak, R.V. and Shandor, A.A. (2018). "Tactical and strategic patterns of the flank and midfielder-winger in football", available at: <http://sportsscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/783/757> (accessed October 31, 2018).
8. "Encyclopedia of modern Ukraine", available at: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=29072.
9. Zelentsov, A.M., Lobanovskyy, V.V., Tkachuk, V.G. and Kondratiev, A.I. (1989). "Tactics and strategy in football". - Kyiv: Zdorov'ya. - 192 p.
10. Molyako V.O., Muzyka O.L. (2008). "Abilities, creativity, talent: theory, methods, research results". Collective monograph edited by. 320 p. available at <https://core.ac.uk/download/pdf/78039099.pdf>.
11. "Man in the modern world": a collective monograph; in 3 books; for general ed. Dr. Philos. Sciences, Prof. VP Melnik (2012). 577 p.
12. Shinkaruk, O.A. (2019). "Hereditary and acquired traits in the process of sports selection", available at: <https://doi.org/10.28925/2664-2069.2019.1.9> (accessed March 29, 2019)